

Balázs Dénes – Szabó K. Attila

Diákönkormányzat a székelykeresztúri Tanítóképzőben, 1950–1955

A kommunista iskolapolitika nyűgeitől megszabadulva – az 1989-ben bekövetkezett rendszerváltás óta – iskoláink életében is a demokratizálódás irányába mutató jelentős változások történtek. Ennek egyik jeleként örvendetes módon ismét beindultak a különböző diákszerveződések, életre keltek a diákönkormányzatok. Több mint 50 évvel a megszűnése után kevesen tudják, hogy a székelykeresztúri Tanítóképzőben, működésének utolsó öt évében – 1950–1955 között –, a kommunista ideológiával átszőtt oktatás-nevelés közepette az országban egyedülállóan, teljesen politikamentes diákönkormányzat működött (igaz, hogy az uniformizált iskolai élet miatt akkor nem nevezhették így). Eredetiségénél fogva olyan színfoltja a magyar neveléstörténetnek, amely túlmutat helyi jelentőségén.

Az intézet alapításának 140. évfordulójára emlékezve nem mulaszthatjuk el kissé részletesebben felidézni, mert úgy véljük, hogy több mint fél évszázad távlatából is van üzenete, tanulságul szolgálhat a ma számára.

Mielőtt azonban az ismertetésbe kezdenénk, szükségesnek látjuk tisztázni néhány fogalmat, összefüggést.

Az önkormányzat fogalma

A ma oly divatosá vált önkormányzat a Magyar értelmező szótár szerint jelentheti: „1. Az állam valamely egységének önálló, saját hatáskörű intézkedést biztosító közigazgatási helyzetét, illetve ilyenfelruházott települési egységét. 2. Valamely testületnek, közösségnek az a joga, hogy ügyeit önállóan intézheti”. A diákönkormányzatra nyilvánvaló, hogy a második értelmezés érvényes.

A diákönkormányzatok kialakulása a magyar kollégiumokban

A diákszerveződésnek ez a módja a magyar iskolakultúrában több évszázados múltra tekint vissza. Első formájának a református kollégiumokban a XVII. században megjelent „cétus” (coetus – lat. – közösség) tekinthető. Ebbe a kollégium legfelsőbb évfolyamait végző, filozófiát, teológiát tanuló 16–25 éves (néha még idősebb) diákok tartoztak. Ennek élén a teológus diákok közül választott „senior” és „contrescriba” állt. Önálló képviselői jogokkal rendelkeztek: beleszólhattak a tanulmányi ügyekbe, foglalkoztak a diákok anyagi, szociális problémáival (étkezés, elhelyezés, magántanítás) és bizonyos nevelési kérdésekkel. A *cétust*

tekinthetjük a magyar iskolaügy, mondhatni első demokratikus diákintézményének. A legnevezetesebb a sárospataki, a debreceni, a nagyenyedi, a gyulafehérvári, a pápai volt. Egy sajátos formája „*societates togata*” néven a kolozsvári unitárius kollégiumban is működött.

A magyar kollégiumok valószínűleg a wittenbergi egyetemtól vették át, ugyanis egyes református iskolatörvények – pl. a debreceni kollégium 1657-es törvénye – az ottani 1571-es törvényre hivatkoznak. A diákönkormányzatnak ez a formája a XIX. században megszűnt, és új formák jelentek meg.

A fentiekhez hozza kell fűznünk, hogy önálló jellege természetesen viszonylagos volt, hiszen ezeket a közösségeket még nem teljesen érett és önálló életvitellel rendelkező személyek alkották, ezért a hatóságok felügyelete alatt működtek, amelyek szükség esetén beavatkoztak az életükbe.

A székelykeresztúri diákönkormányzat előzményei

A keresztúri Képezdét természetesen bentlakással (kollégium) rendelkező iskolának tervezték, hiszen az előre látható volt, hogy diákságának nagyobb része távoli vidékekről fog toborzódni, amelynek szállást és teljes ellátást kell biztosítani. A kollégium meglétét az 1868. évi 38. sz. törvény tanítóképezdekre vonatkozó VII. fejezetének 93 §-a is előírja.

A konkrét szükségleteknek és a fenti előírásnak megfelelően már 1870 őszén kidolgozták Keresztúron is a *Képezdei Szabályzatot*, amelynek természetesen megvoltak az előírásai a bentlakásra és a köztartásra is: felkelés, reggeli, készsüldés, étkezési idők, szabadidő, lefekvés (külön a hétköznapokra és külön a vasár- és ünnepnapokra). A székelykeresztúri képző azonban több mint 40 éven át nem rendelkezett iskolai célra készült épületekkel, ezért az állam által magánszemélyektől bérelt házakban voltak elszállásolva a diákok és folyt az oktatás. A különböző épületekben való szétszórtság, zsúfoltság, a gyakori költözködés igen megnehezítette az iskola belső életét. A dokumentumok tanúsága szerint az áldatlan állapot felszámolása mindvégig foglalkoztatta úgy a helyi, mint a központi hatóságokat. A végső megoldásra azonban 1911. szeptember 1-ig, „*a modern új palotá*” átadásáig kellett várni. Ettől az időponttól kezdve a több mint 4000 m² belfelületű épület végre megfelelő feltételeket biztosított mind az oktató-nevelő munka, mind a diákok elszállásolása (1034 m² összfelületű internátus), mind pedig a „*köztartás*” (étkezde) számára.

Az iskolai értesítők különböző diák szerveződések, szervezetek működéséről rendszeresen beszámolnak (Eötvös József Önképző Kör, Önszegélyező Diákkönyvtár, Betegségélyező Egyesület, Iskolaszövetkezet, Cserkész Őrszem stb.), de a kollégiumi élethez kapcsolódó semmiféle önkormányzati formáról nem tesznek említést.

A diákönkormányzat megszervezése a székelykeresztúri Tanítóképzőben

A tanári kar 1950 október 13-án tartott gyűléséről felvett jegyzőkönyvben ez olvasható: „Gálfalvi Sándor bejelenti az internátusi élet újjászervezését”, majd pedig idézi a szavait: „A terv nem új és nem eredeti, de mivel a gyakorlat fényesen bebizonyította hatékonyságát, meg kell próbálni alkalmazni a hazai viszonyok közepe felé. A tanuló otthonban kollektív felelősségtudatot kell kialakítani”. A bejelentés megértéséhez szükségesnek látjuk röviden megvilágítani annak hátterét.

Mint ismeretes, a kommunista doktrína egyik alaptétele az annyit hangoztatott demokrácia. Ennek jegyében a kommunista hatalomátvétel után paradigmaváltás történt a pedagógiai gondolkodásban is: új alapokra helyezni a tanár-diák viszonyt, a diákoknak nagyobb beleszólást biztosítani az iskolai életbe, vagyis demokratizálni azt is. Mivel az irodalmi művekből jól ismert tanári autoritás túlkapasainak a felszámolására irányult, egyrészt vitathatatlan a haladó jellege, másrészt viszont, mivel politikai jellegű szervezetten át (Ifjú Munkás Szövetség – IMSZ) kívánták érvényesíteni, kétségtelen, hogy megvoltak neki a tanári tekintélyt sértő „vadbajtásai”. Nos, Gálfalvi a bentlakási élet demokratizálását politikamentesen, ezen „vadbajtások” kizárásával kívánta újjászervezni. „A terv nem új és eredeti” szavakat olvasva általában arra gondolnak, hogy Gálfalvi a híres szovjet pedagógusra, A. S. Makarenkóra és az általa létrehozott Gorkijtelepen és a Dzerzsinszkij Kommunában alkalmazott nevelési rendszerére célozott. Ez bizonyára csak részgazság, ugyanis ő Makarenko mellett neveléstörténetből jól ismerhette mind a magyar diákönkormányzati hagyományokat, mind pedig nyugati pedagógusok hasonló próbálkozásait-megvalósításait (Pestalozzi Neuhof-i intézete; Sutherland Neill Summerhill bentlakásos iskolája; Homo Lane Gyermekközössége), de abban az időben nem volt ildomos ezekre nyíltan utalni, sőt nem is nevezhette nevén – tehát önkormányzatnak – az általa bevezetett rendszert, bár kétségtelenül az volt.

A rendszer elemei és működése

A csoport volt az új rendszer legkisebb eleme. Egy osztály általában két csoportból állt. Ezek kialakítása az osztályfőnökök bevonásával történt, és vigyáztak a köztük levő teljesítménybeli kiegyensúlyozottságra. A csoport élén kisebb osztályokban (I., II.) nagyobb osztályból kijelölt csoportvezető állt, aki a tanórák kivételével szinte állandó jelleggel körében tartózkodva szervezte, irányította, ellenőrizte tevékenységét, észrevételeit bevezette a csoportnaplóba. A csoportvezetőnek általában nagy tekintélye volt, de ugyanakkor bensőséges nagydiák-kisdiák kapcsolat is kialakult közte és a csoport tagjai közt. A csoporttagok közti interperszonális kapcsolatok jó alapul szolgáltak az erős kohézió,

csapatpszellem kifejődéséhez. A csoportok között egy bizonyos fokú egészséges versengés volt, de ugyanakkor az egész osztály elé tűzött közös célok és rendezvények hozzájárultak az osztály közösségi tudatának, szellemének a kialakításához, és melyek megátolták a klikkek létrejöttét.

A csoportvezetők és az egyes osztályok képviselői (osztályfelelősök) alkották a *diákönkormányzati tanácsot*. Ennek naponta a legfőbb képviselője az iskolai *szolgálatos tanuló* volt, akit mindig a legjobb magaviseletű és legtekintélyesebb nagydiákok – főképp IV. évesek – közül jelöltek ki. Iskolai szolgálatosnak lenni nagy megtiszteltetés volt. Igen széles hatáskörrel rendelkezett: a tanórák és más, tanárok által vezetett tevékenységek kivételével ő fogta át, irányította és ellenőrizte a diákság egész napi tevékenységét. A saját és a csoportvezetők észrevételei alapján összeállította a napi jelentést, beírta az erre a célra szolgáló füzetbe, és este levezette a napi kiértékelőt. Munkáját közvetlenül az internátusi nevelő, felsőbb fokon pedig Gálfalvi Sándor bentlakás-igazgató ellenőrizte.

Az önkormányzat legfelsőbb szerve a *közgyűlés* volt. Üléseit havonta tartotta az iskola dísztermében, amelyen a megjelenés minden tanuló számára kötelező volt. Napirenden főleg olyan etikai kérdések szerepeltek, mint a tanuláshoz való viszonyulás, a tanítói hivatás, az iskolai közösség élete, diák-tanár, diák-diák viszony stb. A tanácskozást mindig egy IV. éves vezette, de rendszeresen jelen volt Gálfalvi Sándor bentlakás-igazgató is, aki a végén összegezte a lényegét, továbbá időnként részt vett az iskola igazgatója, egy-egy osztályfőnök vagy más tanár, ami fokozta az ülések erkölcsi tartását, súlyát. Sajátos légköre és lefolyási módja által a közgyűlésnek igen nagy nevelő hatása volt.

A napi programnak igen fontos eleme volt a mindennapi *esti kiértékelő*, amelyen az iskolai szolgálatos diák felolvasta a nap fontosabb eseményeit tartalmazó jelentéseit. A kiértékelőn gyakran jelen volt Gálfalvi Sándor is, de néha megjelent a szolgálatos tanár vagy éppen az intézet igazgatója, ami növelte az esemény hatását.

Az önkormányzat hatásköre

Említettük már, hogy az önkormányzat széles hatáskörrel rendelkezett, főképp az internátus életének mindenik részében aktív szerepet játszott. Ez konkrétan a következőt jelentette: a minden körülmények közt megtartott reggeli torna; tisztálkodások; a hálóterem és tanterem rendje, tisztán tartása; szervezett közös étkezések levezetése; a szilenciumok fegyelmének biztosítása; szervezett szabadidei tevékenységek; a városba való egyéni kimenők engedélyezése; hazatávozások; a napi tevékenység kiértékelése; közgyűlések megszervezése. A magaviselet hivatalos (osztályfőnök általi) minősítésébe nem volt közvetlen beleszólása, de az egyes tanulók közösségben való magatartásról szóló

információkat az osztályfőnökök figyelembe vették. Jogában állt viszont erkölcsi jutalomban – közösség előtti dicséret – részesíteni az arra érdemeseket, illetve kiróható bizonyos büntetéseket.

Ha a fentiek alapján összehasonlítjuk Gálfalvi önkormányzatát Makarenko kommunájával, vagy a hajdani református kollégiumok cétusával, megállapíthatjuk, hogy bár alapelveikben van köztük hasonlóság, az nem emezek szolgai másolata. A leglényegesebb különbségek: a régi kollégiumokban a céttussal egyidejűleg létezett a kiszolgáltató, sok esetben megalázó „szolgadiák” státus, míg a keresztúri Képzőben a nagydiák-kisdiák viszonyára a kölcsönös tisztelet volt a jellemző; Makarenko kommunái a polgárháború miatt otthontalanná, csavargóvá, nem egy esetben ifjú – vagy éppen kiskorú – bűnözővé vált fiúknak, lányoknak szolgáltak otthonul, vagy inkább kényszerlakhelyül, ezzel szemben az itteni diákközösség szinte kivétel nélkül egészséges, kiegyensúlyozott szociális háttérű fiútanulókból állt, akik szabad elhatározásból választották a tanítói szakmát és a kollégiumi életet, emiatt parancsuralomra nem volt szükség.

A kezdeményezés viszonylag hamar szélesebb körben is ismertté vált, amelynek eredményeként – a helyszínen való tanulmányozás céljából – több középiskola is felkereste a Képzőt, sőt 1953-ban az Oktatásügyi Minisztériumból is meglátogatták és nagy elismeréssel nyilatkoztak róla, a Magyar Autonóm Tartomány pedagógiai iskoláinak 1954. február 4–5–6-án Szászrégenben tartott értekezletén pedig követendő példaként állították a többi iskola elé.

Több mint 50 év távlatából joggal merülhet fel a kérdés: mi volt a kulcsa ennek az oly sikeres kísérletnek? Ha egy mondatban akarunk válaszolni, azt mondhatjuk, több tényező szerencsés találkozása.

A döntő tényező kétségtelen az ötletgazda Gálfalvi Sándor volt, aki szakmai felkészültsége, szervezőképessége, szuggesztív, dinamikus személyisége által a diáksággal el tudta fogadtatni elképzelését.

A sikerhez az is hozzájárult, hogy mindkét igazgató (Kovács Ferenc és Barabás Vilmos) és a tantestület is támogatta az újítást.

Gálfalvi személye mellett a másik kulcsfontosságú tényezőnek magát a tanulóközösséget kell tekintenünk, amely elfogadta, aktív szerepet játszott működtetésében, mert nem egy ráerőszakolt rendszert látott benne, hanem egy olyan szervezeti keretet, amely harmonikussá teszi mindennapi életét. A napi program megismétlődő elemei mindvégig megőrizték motiváló hatásukat, mert azonnal lereagáltak az események, teljesítmények pozitív vagy negatív vonatkozásait.

Bár a felvázolt önkormányzati rendszer kissé talán katonásnak tűnik, pszicho-pedagógiai szempontból jól megalapozott, céltudatos volt, miközben

ugyanis kellőképpen kordában tartotta a serdülő és ifjú korban levő fiútanulókat, a tanítói munkában nélkülözhetetlen erkölcsi vonásokat és magatartásformákat alakítva ki bennük, biztosította a személyiségük kibontakozását.

Csalóka lenne a kép, ha úgy állítanók be, hogy a székelykeresztúri Tanítóképzőben az élet csupa tejjel-mézszel tele Kánaán volt és nem kellett megküzdünk a sikerért, nem voltak fájó kudarcaink, csalódásaink. Jutott ezekből is bőven: egyrészt a háború utáni évek gazdasági nehézségeinek következményeit (élmezés, ruházkodás, fűtés) bizony mi is gyakran éreztük bőrünkön, gyomrunkon, másrészt az osztályharcos iskolapolitika túlkapásait az iskolában uralkodó szellem, ha valamely mértékben enyhítette is, teljes mértékben kivédeni nem tudta, aminek következtében „*társadalmi származása miatt – osztályidegen*”, több kiváló társunknak el kellett hagynia az iskolát, „*mert nem lett volna belőle megbízható tanító*”.

Így teltek vagy inkább zajlottak napjaink a hajdani alma materünkben. Hogy milyenek voltunk mi magunk? Szorgalmasak vagy lusták, lezserek, komolyak vagy bohémek, meggondoltak vagy könnyelműek, érettek vagy zöldfülűek? Is... is... is! Mindenikünk egy külön világ. És így alkottunk egy színes egészet, mert lebegett előttünk egy közös cél: *tanítók akartunk lenni*. Persze azért nem voltunk holmi ma született bárányok, megértük ám mi is a pénzünket! Mi tagadás, gyakran okoztunk mi is fejtörést tanárainknak. Most is látni-hallani véljük, amint ránk sütnek Gálfalvi Sándor élénk kék szemének fénykévéi és szőke haja meglegbben szokásos fejbiccentésére: „*Ejnye, ejnye, édes fiam!*”. No meg ugrattuk, hecceltük is egymást éppen eleget, parázs vitáink is voltak, ifjúi hévvel, hittel fújtuk, hogy „*Zászlósai vagyunk egy új, szabad jövőnek*”, de nem hiányzott belőlünk a diák betyárbecsület sem! Mi is szerettük a lyukasórákat, szellemes nevek-re kereszteltük át tanárainkat, ha tehettük potyáztunk a konyhán, egymáséról másoltuk a házi feladatainkat, és – urambocsá! – bizony puskáztunk is, vagy a bajba jutottaknak sügtünk!

Diákok voltunk, KTK-sok...